

וַיֵּצֵר לוֹ

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – פרשת וישלח שיחה 2.
בהרהר. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

חז"ל קובעים שיש לנו ללמוד מן עימות יעקב-עשיו כיצד עלינו להתמודד עם הגוים המאיימים על ישראל. מסופר שרבי יהודה הנשיא שלח אגרת לאנטונינוס ברומי, קרא טיוטא ראשונה שכתב וראה שהחסיר משם הכינוי "עבדך" על עצמו וכתב האגרת מחדש. שאלוהו תלמידיו על כך וענה "מה אנא טב מן סביי?" (ב"ר ע"ה). רבי היה מעיין בפרשתנו לפני שהיה נגש לשלטונות. פעם לא עשה כך והפסיד הרבה (ב"ר סוף ע"ח). וע"י מדת כניעה (שבע ההשתחויות) יעקב שבר את עריצותו של עשיו (ב"ר ע"ח).

ובכל זאת קשה, כי חז"ל עצמם מותחים בקורת על הכנעה זו. "מעין נרפש ומקור [של מים] משחת, כד הוא אותו צדיק אשר מט לפני רשע" (משלי כה, כו) – אי אפשר (כלומר: אסור ומגונה) לצדיק למוט לפני רשע. צדיק ממיט עצמו לפני רשע? א"ל הקב"ה (ליעקב): (עשיו), לדרכו היה מהלך, והיית משלח אצלו?" (ב"ר ע"ה). ועוד אמרו שם: "באותה שעה שקרא יעקב לעשיו 'אדוני', א"ל הקב"ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשיו 'אדוני' שמונה פעמים, חייך אני מעמיד מבניו שמונה מלכים קודם לבניך (בראשית סוף ל"ו) "שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתייראו... יעקב ומשה. שהבטיחו 'הנה אנכי עמך' ונתיירא. הוא שהנביא מקנתר את ישראל 'ותשכח ה' עושף!" (ב"ר ע"ו).

עלינו לברר, איפוא, אם יעקב נהג כשורה או לא.

רש"י מלמד זכות על יראתו של יעקב, שזו נבעה מן החשש "שמא יגרום החטא", לקלקל את ההבטחה שה' הבטיח לו. תמוה הדבר שרמב"ן דוחה דברי רש"י, והרי הם דברי חז"ל (בברכות ד.)?

אלא שהרמב"ן נזהר בלשונו וכתב "ואינו נכון בלשון הכתוב". (לב, יא)
כלומר, דברי רש"י צודקים, אבל הרמב"ן אדוק לפרש פשוטו של מקרא, כדרכו תמיד.

ואדרבה, בספר המיוחס לרמב"ן "**אמונה ובטחון**" (יכתבי הרמב"ן, דף שנד) מבואר שאפילו אם האדם ירא מן חטאותיו, בכל זאת יתאמץ ויתחזק בבטחונו בהקב"ה. "כי המאמין ייתכן שיירא שמא יגרום החטא. אבל הבטחה, אינו ירא שמא יגרום החטא". ועוד: "אע"פ שאין בידך מעשים (טובים) ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה' כי הוא בעל הרחמים וירחם עליך" (דף שנו).

וכן כתב **רבנו יונה**: "ואשר נאמר 'ויירא יעקב', ירא היה מן החטא והיה מתאמץ ביראת השי"ת. ואחרי אשר יבטח אל ה', כל אשר יפחד מן העון תחזק התקוה את לבו על כן לא ימס לבו... כי גם בהיות עונותיו רבים ועצומים, יקוה אל רחמי השי"ת... כי חסדי השי"ת יתירים על כל עון, ומרחם על כל הנכנע ומבקש רחמיו" (פירושו למשלי ג, כו).

ובאמת כך כתוב מפורש במדרש תהלים "רבים מכאובים לרשע, לפי שלא תולה בטחונו בהקב"ה. והבוטח בה' חסד יסובבנו", אפילו רשע בוטח בה', חסד יסובבנו" (מדרש תהלים, סוף פרק ל"ב).

ובכן, כיצד נסביר לפי רמב"ן ורבנו יונה את מאמר חז"ל "ויירא ויצר לו, שמא יגרום החטא" (ברכות ד.)? תשובה לכך כתב הנצי"ב (י"הרחב דברי על לב, ח) "יעקב צר לו מן הפחד שהרגיש. וכן אמר דוד המלך 'העֲבַר חֲרָפְתִּי אֲשֶׁר יִגּוּרְתִּי' (תהלים קיט, לט) כי חרפה היא להבוטח בה' לגור... עכ"ל. כלומר, פשט הגמרא הוא ביקורת על יעקב שהיה ירא, ובדברי חז"ל במסכת ברכות אין אישור שכך יש לו לאדם לנהוג ולירא!

ומצאנו להנצי"ב מסייע מהקדמונים. "גַּר הַשְּׂכָלִים" (מובא ב"תורה שלמה" על פרשתנו, דף תתתסו, קטע נ)
"אמרו לו נשיו... בטח בָּצַל יוצרך!.... מיד ויירא יעקב מאד מעשיו, ויצר לו מבפנים מן נשיו".
והרב קָשֶׁר מפרש: "היה לו צער בלב ממה שהוכיחו אותו נשיו".

וכך כתב מהר"י אברבנאל בפרשתנו שהבו לסכנות ומשליך נפשו מנגד אינו נקרא 'גיבור'. אבל הירא מאד ובכל זאת משתלט על עצמו, הוא הגיבור. כן לא ייקרא 'נדיב' מי שמפזר מעותיו. אלא זה שאוהב ממון בטבעו, ובכל זאת מתגבר על עצמו, הוא 'נדיב' באמת. ובכן, פשיטא שיעקב כצדיק גמור המדקדק ומפשפש במעשיו היה חושש שמא עדיין לא עשה מספיק בעבודת ה'. אבל למרות יראה רוחנית זו, היה עליו להתחזק בבטחון בה'. ובמדה שהאדם חדור בהכרה שה' הוא אדון העולם והכל תחת שליטתו המוחלטת, כן לא יחוש מכל סכנה המאיימת עליו.

מעשה ובאו רבי ור"ש בנו ור' חייא לקבל פני אנטונינוס בקיסרין. "ראה שם ר"ש לגיון (=חיל) נאה ומשובח וראשו מגיע לקאפלירס (=כותרת) של עמודים. א"ל לר' חייא, כמה פטומים עגלין של עשיו! נטלו ר"ח והוליכו לשוק והראהו סל של ענבים והזבובים עליו. א"ל ר"ח 'זבובין אלו ואותו לגיון, שווים'. כשעלה ר"ש אצל אביו א"ל כך אמרתי, וכך השיב לי. א"ל רבי, 'כך נתן חייא הבבלי ממש שהשווה אותם לזבובים! לפי שלגיונים אלו אינם שוים כלום!' (תנחומא, וישב, ג). כלומר, ידע כל אדם שחילי הגוים הם רק שליחי ה' ובידיו להטותם כרצונו. לכן אין להתפעל מעוצמתם הגופנית. ובכן, ודאי שעם ישראל צריך להתנהג בכל תכסיסי הפעילות הארצית המקובלת כדי לבטל מעלינו סכנות מן אזה"ע (מדין 'השתדלות', ראה רבנו בחיי, תחילת פי' שלח). אבל יש בזה ב' תנאים –

ראשית: שבמחשבותינו לא נתמוטט בפחד שפל. נדע ברור שכל הצגת כניעה לפניהם היא רק חיצוני בלבד, ממה שהתורה צותה עלינו לעשות. אבל התוצאה הסופית גזורה היא מאת ה', ולא בידי הגוי הצורר.

שנית: אסור לו לאדם להוסיף השתדלות מעל ומעבר לנדרש (ובזה נכשל יעקב בשבע השתחוויותיו שעשה בגופו, כאמור במדרש בתחילת עיונו). ומותר להגיד "אדוני" בפה בלבד כמו שעשה יעקב ורבי יהודה הנשיא. וכמו שאמרו חז"ל "מותר להחניף לרשע בעולם הזה" (סוטה מא:). וראה הסבר על כך למהר"ל ("נתיבות עולם", תוכחה, סוף פי"א)

הדרך להגיע לאיזון נפלא זה היא בהכרה "ונשגב ה' לבדו" (ישעיה ב,יא). אף נאמר ביעקב "ויוותר יעקב לבדו" (בראשית לב, כד) (ב"ר ע"ז). כלומר יעקב השיג שה' לבדו הוא הקובע הכל, ולכן יכול להתמודד עם מלאך הרע (עין המלבי"ם על בראשית לב, כה).